

Turinys

Įvadas 6

1. Kibti į darbą sode 8

2. Augalų paletė 26

**3. Tikslingai sodinami
augalai 72**

4. Žvilgsnis iš arčiau 86

5. Gyvas dizainas 126

6. Viskas kartu sudėjus 170

7. Geriausi planai 198

8. Perkelti į žemę 264

Rekomendacijos Lietuvai 280

Rodyklė 281

Nuotraukos 286

Autoriaus padėka 287

Įvadas

Pažįstu vos kelis sodininkus, kuriems sunku per daug nesusižavėti augalais. Jų yra tiek daug įvairiausių dydžių, formų ir spalvų, kad net sunku įsivaizduoti. Kūrybiškai derinant iš jų galima sudaryti, regis, nesuskaičiuojamą daugybę derinių!

Tiek pasirinkimų gali priblokšti ir naujoką, ir pažengusį sodininką. Lotyniški pavadinimai, auginimo sunkumo vertinimas, o kartais ir pats auginimas gali išmušti iš vėžių.

Nors sodinti sodą kartais nelengva (bent jau taip būtų, jei neskaitytumėte šios knygos), žinau vieną dalyką – kiekvienas iš mūsų galime tai padaryti ir sulaukti puikių rezultatų (per dešimt metų, kai profesionaliai mokau sodo dizaino, jau tikrai tai išmokau). Tereikia entuziazmo kuo labiau išstobulinti savo sodą ir troškimo paversti jį iš paprasto į tikrai nepaprastą. Šiek tiek pasidomėti ir paskaityti taip pat būna labai pravartu. Štai dėl ko parašyta ši knyga.

Jeigu siekiate sukurti naują savitą vaizdą, pirmiausia turbūt paganykite akis po šimtus nuostabių iliustracijų (ypač 4 skyriuje) – tai padės apsispręsti. Patyrę sodininkai tikriausiai gali iš karto peršokti prie 5 ir 6 skyrių. Juose aptariamos tokios dizaino detalės kaip spalvos, forma ir kvapai, bet taip pat aprašomi išbandyti akiai mielo augalų komponavimo būdai. Tie, kas ieško patarimo, kaip susidoroti su įprastais sunkumais sode, turėtų atsiversti 3 skyrių „Tikslingai sodinami augalai“.

Nauji sodininkai arba tie, kas nori išmokti mąstyti taip, kaip profesionalūs sodo dizaineriai, turėtų pradėti nuo 1 skyriaus. Kartu nueisime sodo dizaino kūrimo kelią, pradėdami nuo erdvės tyrimo ir tinkamo dizaino stiliaus parinkimo. Paskui pereisime prie detalių ir įdėmiau apsvaistysime tai, ką reikia turėti omenyje, ir kaip suderinti augalus. Galiausiai čia rasite planų, kuriuos galėsite atkartoti arba paprasčiausiai perleisti per savo vaizduotę ir sukurti savo dizainą, o aš parodysiu, kaip naujus brėžinius perkelti ant žemės (arba, sakyčiau, į žemę).

Nesvarbu, turite mažytį sodelį ar hektaro dydžio sklypą, visai nedaug žinote apie augalus ar kapstotės sode metų metus, mano tikslas – nutraukti paslapties šydą nuo augalų komponavimo ir padėti pasirinkti sodintinus augalus bei drąsiai, kaip profesionalams, kurti nuostabius apželdinimo brėžinius.

Gretimame puslapyje. Nuostabiai atrodantis sodas (taip, pamatysite tokių šioje knygoje) tikrai pribloškia sudėtinga kompozicija, bet visi geri dizaineriai širdies gilumoje žino, kad paprastumą sunku pranokti.

Klimatas ir mikroklimatas

Vietinis klimatas (tai, kiek lyja, kiek laiko ir kaip stipriai šviečia saulė, vyraujanti vėjo kryptis ir temperatūra) daro sodui poveikį, tad jį reikia įvertinti. Tačiau kiekviename sode taip pat yra daugybė mikroklimatų. Padėtis pasaulio šalių atžvilgiu, sienų ir tvorų vieta, topografija, medžiai, pastatai, natūralūs vandens telkiniai, upeliai – visa tai daro įtaką, kaip ir dirvožemio tipas. Pajūrio soduose taip pat dažnai pučia druskingi vėjai, ir juos tenka atlaikyti, ten taip pat drėgniau nei paprastai, bet ne taip šalta.

Atidžiai pasižvalgykite po sodą ir nustatykite skirtingas mikroklimatines sąlygas. Kai kurios iš jų bus palankesnės, bet į visas žiūrėkite kaip į suteikiančias galimybę kūrybiškai sukomponuoti augalus. Kad ir kokia būtų situacija, yra daugybė augalų, iš kurių galima rinktis.

Medžiai. Dideli medžiai suteikia užuovėją, bet žemė po jais gali būti sausa ir nederlinga. Visžaliai medžiai ir spygliuočiai, ypač tie, kurių šakos žemai, dar labiau pablogina sąlygas. Po jais gali augti tik ištvermingi, sausrui atsparūs augalai.

Ribos. Prie sienų, tvorų ir gyvatvorių, atsižvelgiant į jų padėtį pasaulio šalių atžvilgiu, bus karšta ir saulėta arba šalta ir pavėsinga (žr. p. 12–13). Taip pat labiau tikėtina, kad po tokiomis užtvaramis nepateks lietus.

Šlaito apačia. Šlaito apačioje ir palei tvirtas užtvargas sodo pakraščiuose susidaro šalna. Šalnos kišenėse auginami augalai turi būti atsparūs neigiamai temperatūrai.

Viršuje ir apačioje. Žemose vietovėse, kur iškrinta daug kritulių ir yra molingas dirvožemis, sodai savaime įmirks, taigi čia svarbu augalai, augantys drėgnose vietose. Dar vienas lemiamas veiksnys renkantis sodintinus augalus – saulė ar pavėsis.

Kaip sumaniai paveikti mikroklimatą

Įmanoma daryti poveikį mikroklimatui, pavyzdžiui, išgenint išsikerojusio medžio vainiką, kad po juo patektų daugiau šviesos. Stipriems vėjams sulaikyti galima pasodinti gyvatvorių ir pastatyti pinučių. Medžiai ir konstrukcijos meta šešėlį, todėl, jei planuojate visiškai iš naujo pertvarkyti sodą, o ne tik perdaryti lysves ir pakraščius, dar brėžinių stadijoje įvertinkite, kokį poveikį daro tokie elementai. Kieti paviršiai ar didesni augalai šalia jų gali sukurti naują mikroklimatą, net jei neturite tokio ketinimo.

Atsparumo zonos ir vertinimas

Atsparumo vertinimas praverčia nustatant, kokie augalai tinka tam tikrai vietai, ypač jei esate pradedantysis sodininkas ir dar tik mokotės apie augalus. Visame pasaulyje labiausiai paplitusi Jungtinių Valstijų žemės ūkio departamento sistema, bet gana gerai susigaudyti padeda ir paprasta Jungtinės Karalystės snaigių sistema. Pamatysite, kad šioje knygoje, esant reikalui, naudojamos abi rašant taip: europinis kukmedis (*Taxus baccata*; *** Z7–8, LT**), daugiau žr. p. 278–279.

Pastatai. Priklausomai nuo padėties pasaulio šalių atžvilgiu, vyraujančios vėjo krypties, topografijos, pastatai gali teikti užuovėją arba, sustatyti arti vienas kito, leisti kolti stipriems, džiovinantiesiems vėjo gūsiams. Šiauriniai ir rytiniai šonai bus pavėsingi ir šalti. Pietiniai ir vakariniai bus šilti dieną ir naktį (mūras sugeria šilumą ir lėtai lyg šildytuvas išskiria sutemus). Pakraigės taip pat sulaikys lietų ir po jomis bus sausa.

Vejos. Atvirose vietose, tokiose kaip vejos, paprastai būna karšta ir galbūt vėjuota. Šlaito viršuje ar viduryje žemė taip pat gali pakankamai išdžiūti.

Dešinėje. Vyraujančių vėjų užpučiami balkonai ir stogo terasos atitinka sodą ant uolos viršūnės. Kad atlaikytų stiprius gūsius ir teiktų žmonėms užuovėją, svarbu parinkti stiprius, vėjui atsparius augalus.

Žemiau. Sode, kur pučia stiprūs druskingi vėjai, labai svarbu parinkti augalus, kurie pakeltų tokias sąlygas. Turėkite omenyje, kad kai kurie druskai atsparūs augalai gali augti visiškai atvirai, kitiems reikia apsaugos, tokios kaip apsauginė medžių eilė, polipropileno juosta ar supinta lazdynų tvorėlė.

Augalų derinimas

Aukščio sluoksniai

Nustatę, kokia įvairių augalų paskirtis kompozicijoje, dabar pažiūrėkime, kaip juos suderinti ant žemės. Įprasčiausia derinti pagal didžiausią subrendusio augalo aukštį.

Sluoksnių skaičius pirmiausia priklauso nuo želdinamos erdvės – siaurame gėlyne tilps tik vienas ar du sluoksniai (kaip keletas aukštų grakščių daugiamečių gėlių su gėlyno priekyje augančiais žemę dengiančiais augalais), tačiau plačiame želdyne labai dažnai gali išsitemkti ir vešlūs krūmai gilumoje.

Taip pat turi įtakos ir dizaino stilius. Dizaineriai kartais sąmoningai praleidžia įvairius sluoksnius, kad atsirastų dramatiškas kontrastas – pavyzdžiui, nuo didelių augalų persoka tiesiai prie žemų apačioje. Ypač svarbu apsvarstyti, iš kur ketinate žiūrėti į savo želdynus – atsižvelgiant į tai, turi būti pasukami ir sluoksniai. Pavyzdžiui, želdynuose, už kurių yra siena ar tvora, augalai tradiciškai sodinami nuo aukštų toluomoje iki žemesnių priekyje. Sodinant gėlynus-salas ir atvirus želdynus, ketinama vaikščioti tarp augalų ar aplink juos. Čia sluoksniai derinami trikampaiais arba piramidėmis, kad būtų galima apžiūrėti iš visų pusių (žr. p. 184–185). Planuojant želdyną svarbu turėti omenyje esminį dalyką: kad natūraliau atrodytų, svarbu vieną sluoksnį subtiliai įmaišyti į kitą, o ne tiesiog susodinti augalus sluoksniais tarsi pakopomis.

Dizaineriai dažnai skirsto sluoksnius į foninį (galinį), vidurinį, priekinį ir pažeminį ir dar yra subtilių tokio skirstymo variacijų. Tačiau ypač tais atvejais, kai želdynas eina palei ribas, tokie žodžiai kaip želdyno galas, vidurys ir priekis turbūt tikrai gali būti naudingi. Kalbant apie natūralistinius, atvirus želdynus, paprastai praverčia išskirti viršų, vidurį ir apačią, nes juose aukščio gradavimas daug subtilesnis. Rinkitės tas sąvokas, kurios jums tinkamesnės.

Dešinėje, viršuje. Visuose želdynuose, išskyrus formalius, augalai komponuojami aplink centrinę ašį (pradinį pavyzdį žr. p. 92) – dizaineriai paprastai nesodina augalų tokiais sluoksniais, tarsi tai būtų laiptų pakopos. Dauguma jų įvairiose vietose įlies žemesnius sluoksnius link želdyno galo, taip pritraukdami žvilgsnį. Lygiai taip pat dažnai aukštesni augalai įvairiose vietose išlįs į priekį, taip tarsi drąsindami pasižiūrėti, o kas gi už jų.

Dešinėje, apačioje. Netgi tokio mastelio natūralistiniame miško želdyne aukštai akivaizdūs. Svarbu, kad paprasti ir žemę dengiantys augalai pakelia krūminių builių (*Anthriscus sylvestris*) 'Ravenswing' metamą šešėlį.

Antrasis planas

Dideliuose soduose, kur platūs želdynai, antrąjį planą sudaro maži medeliai, dideli krūmai, spygliuočiai ir dideli bambukai. Čia augalai taip pat suskirsto sodą į atskiras erdves ir gali būti sodinami norint sukurti privačią, nuo pašalinių akių užstotą vietą. Mažuose soduose arba siauruose želdynuose gali pritrūkti vietos tokiems dideliems augalams. Vis dėlto turėkite omenyje, kad foną atstoja ir gyvatvorės, kaimyninių sodų medžiai ar platesnis kraštovaizdis. Lygiai taip pat sienos ir tvoros, nesvarbu, apželdintos vijokliais ar ne. Būtinai pagalvokite ir apie tai.

Želdyno galo, arba vidutiniškai nutolę, augalai

Pagrindiniai struktūriniai plačių želdynų augalai – vidutinio dydžio (maždaug 2–4 m aukščio) krūmai, spygliuočiai ir (arba) didesnės dekoratyvinės žolės, tokios kaip miskantai (*Miscanthus*). Priklausomai nuo stiliaus, tarp jų sodinami aukšti daugiamečiai augalai, rožės ir (arba) žydintys lapuočiai krūmai. Šiame sluoksnyje, siekiant pastovumo visus metus, svarbu visžaliai augalai – bent 50 proc. viso ploto turėtų būti apsodinta jais.

Želdyno vidurio, arba pirmo plano, augalai

Nedidelės rožės, dauguma daugiamečių gėlių ir aukšti šalčiams atsparūs vienmečiai bei dvimečiai yra želdyno vidurio augalai. Taip pat mažos visžalės žolės ir krūmai, kurie, kaip minėta p. 172, padeda suteikti struktūrą šiam sluoksniui. Siekiant sukurti gelmės pojūtį ilguose tiesiuose želdynuose, įsodinkite šio sluoksnio augalų link želdyno galo arba arčiau priekio pasodinkite aukštesnių lengvų augalų, tokių kaip patagoninė verbena (*Verbena bonariensis*), kad šiek tiek užstotų už jų esančius augalus – tokia kompozicija atrodys įdomesnė.

Želdyno priekio, arba pažeminiai, augalai

Besidriekiantys krūmai, neatsparūs šalčiams vienmečiai, pavasariniai svogūniniai augalai, kupsteliais augančios žolės ir (arba) nykštukinės daugiametės gėlės užkloja žemę jums po kojomis.

Norint vientisos kompozicijos, įprastas kartojimas. Ko gero, išsirinkite vieną ar du augalus ir visame želdyne naudokite juos įvairaus dydžio grupėmis. Ilgaamžiai daugiamečiai augalai, tokie kaip snaputis (*Geranium*) Rozanne = 'Gerwat', taip pat visžaliai, kaip bergenijos, kurios užgoš piktžoles, tinka idealiai. Dideliuose želdynuose geriausia plačiai augantys augalai; mažesniuose rinkitės kompaktiškesnius.

Planavimas ir plano braižymas

Visų želdynų planai turi prasidėti ant popieriaus, kur klaidos ne taip svarbu. Labai pravartu pirmiausia nusibraižyti eskizą, kuriame pasižymėtumėte skirtingų augalų aukštį ir pavidalą. Dizaineriai dažnai nusipiešia paprastus piešinius, bet taip pat naudinga pasidaryti eskizą ant kopijavimo popieriaus virš nuotraukos. Arba galima suklijuoti koliažą ar perkelti dizainą ant nuotraukos, jei tos vietos, kur bus sodinama, dydis ir aplinkos bruožai yra tokie patys. Man kartais praverčia pasidaryti grubų modelį iš popieriaus rutuliukų ir šiek tiek putų – taip lengviau įvertinti, ar derės augalų pavidalai ir dydis. Skyrus laiko vizualizavimui ir pamačius vaizdą taip, tarsi stovėtumėte ir žiūrėtumėte iš arti, bus drąsiau rūpestingai apsvarstyti, kokią rezultatą mėginate pasiekti.

Matavimas ir piešimas

Po to, kai vizualizuosite schemą 3D formatu, reikės pasidaryti tikrą planą, kuris galiausiai bus naudojamas apskaičiuojant reikiamą augalų kiekį ir kainą. Vis dėlto kiekis ir tiksli kiekvieno augalo vieta šiuo metu dar nėra svarbu. Verčiau susitarkite į patį dizainą, ypač į tai, kurie augalai pagal dydį ir proporcijas gerai dera su kuriais, ir pageidavimų sąrašą naudokitės kaip gairėmis (praktiniais dalykais, tokiais kaip atstumai tarp augalų, jų dydis ir kiekis, pasirūpinsime 8 skyriuje).

Kad šis darbas būtų kuo naudingesnis, išmatuokite želdinamą plotą ir nusibraižykite jį masteliu 1:50 – tai tinka daugeliu atvejų. Pasiimkite didelį popieriaus lapą, kad būtų užtektinai vietos užsirašyti pastaboms. Dageiui žmonių labiau patinka milimetrinis popierius, o ne paprastas – pagal nežymias linijas, vis tobulinant planą, lengviau greitai palyginti augalų grupių proporcijas. Patogu, kai languotame popieriuje keturi langeliai atitinka vieną kvadratinį metrą. Taip pat galite patys susibraižyti popierių langeliais.

Priešais. Piešiant planą ant popieriaus, svarbu atsižvelgti, kokia iš tikrųjų yra apželdintina vieta, – tai mažas sodelis, o gal didelis sodas. Tai leis būti tikram, kad augalų grupės dydis plane yra proporcingas tikrai erdvei.

Realus gyvenimas

Jums gali pasirodyti, kad daug lengviau planuoti želdyną *in situ* pabarstant sauso smėlio ir pažymint dideliais žymekliais, negu pagal mastelį piešti piešinį. Įvairaus dydžio kartoninės dėžės, sukrasti plastikiniai vazonai ir bambukiniai vlgvamai gali praversti vizualizuojant skirtingus aukščius.

Augalų žymėjimas plane

Augalus žymėkite tuo pačiu masteliu, apskritimais ar dėmėmis pažymėkite medžius, krūmus ir kitus medėjančius augalus. Persidengiančiais apskritimais, pailgomis lašo pavidalo figūromis nupieškite daugiametes gėles, paparčius ir žoles; ir pasodinti jie greičiausiai augs taip. Svogūninių gėlių augimo vietą tiesiog apibrėžkite punktyrine linija.

Būtinai atsižvelkite į kiekvieno augalo aukštį ir skersmenį, nes šie dalykai lemia, kurie augalai su kuriais gali būti derinami turimoje erdvėje. Tai ypač svarbu esant medžiams ir didesniems krūmams. Medis yra visam gyvenimui ir nenorėtumėte, kad vėliau jis pradėtų kelti problemų, nes užaugo per didelis. Ant popieriaus pažymėkite galutinį medžių ir didesnių krūmų dydį (15–20 m ar daugiau) – tai jus taip pat atbaidys sodinti didelius augalus aplink juos ar po jais. Vis dėlto, kol lėtai augantys medžiai ir dideli krūmai subręsta, užtrunka ilgai, vadinasi, kad tai įsivaizduotumėte, pasižiūrėkite į schemą. Dėl šios priežasties kai kurie dizaineriai tokius augalus pažymi plane tokio aukščio ir skersmens, kokio jie bus 7–10 metų, o ne jau suaugę, palikdami galimybę atėjus laikui šiek tiek pakeisti želdyno dizainą. Medėlynų darbuotojai, augalų enciklopedijos ir jūsų sodininkų asociacijos tinklalapis (pavyzdžiui, www.rhs.org.uk, <http://zsyp.pl>, <https://www.vdberk.co.uk/trees/>) gali padėti sužinoti, koks bus augalo dydis ir skersmuo. Kad ir kokio dydžio žymėtumėte augalą – 7–10 metų ar jau subrendusį, – turėkite omenyje, kad pradinis želdynas jo papėdėje bus laikinas ir jį sudarys daugiausia daugiametės gėlės, paparčiai ir žolės, nebent nuspręstumėte sodinti medį ar krūmą vejoje. Šie tarpus užpildantys augalai (žr. p. 180–181) galės būti išrauti ar persodinti, kai sąlygos pasikeis – virš jų stūksantis augalas suaugęs ir vietoj saulėtos vietos pasidarys pavėsinga.

Pravers p. 202–203 nurodyta braižymo seka, įvertinant tai, ką aptarėme 6 skyriuje.

Rekomendacijos Lietuvai

Lietuvoje naudojamos įvairios atsparumo šalčiui skalės, bet dažniausiai JAV Žemės ūkio departamento atsparumo kodai. Tiesa, nėra taip paprasta nubrėžti tikslią ribą tarp Lietuvos kertančių 5 ir 6 zonų. Paskutinį dešimtmetį juntamas klimato pasikeitimas ir Lietuvoje galima matyti sėkmingai augančius šiek tiek šiltesnių zonų augalus. Deja, kas kelerius ar keliolika metų susiklosto nepalankios sąlygos (labai šaltos kelios naktys, besniegė žiema, sausas ruduo, temperatūrų kaitaliojамasis) ir dalis šiltamėgių augalų prarandami.

Tad, šalia autoriaus pateiktų atsparumo šalčiui gairių, Vilniaus universiteto botanikai įrašė rekomendacijas Lietuvai:

- LT- – augalas nežiemoja arba net pajūryje reikia priedangos,
- LT* – žiemoja vakarinėje Lietuvos dalyje (pajūris, Žemaitija) arba po priedanga kitur,
- LT** – žiemoja vidurio Lietuvoje (nuo šiaurės iki pietų) arba po priedanga pietryčių Lietuvoje,
- LT*** – augalas (tinkamos augimo sąlygos, nesergantis) žiemoja visoje Lietuvoje.

Pietryčių Lietuvoje yra šalčiausia ir dažniausiai ši teritorija priskiriama 5 zonai. 6 zonos, arba LT** (dalis LT*), augalai pietryčių Lietuvoje gali apšalti, ypač sumedėjusių augalų vienmetės šakelės. Kartais LT* ir LT** pažymėti augalai čia išgyvena, bet jų forma būna netipiška (medis gali augti kaip krūmas, krūmas – kaip puskrūmis). Panašiai atsitinka, kai rekomenduojami pajūriui augalai (LT*) auginami vidurio Lietuvoje.

Gražina Busevičiūtė,
botanikė, žolinių dekoratyvinių augalų specialistė

Darius Ryliškis,
biomed. m. dr., sumedėjusių augalų specialistas (dendrologas)